

БЪЛГАРСКИТЕ АМАЗОНКИ В АПРИЛСКАТА ЕПОПЕЯ ОТ 1876 Г.

Тоня Туртурикова *, Георги Туртуриков **

* Помощник-директор в СОУ „Максим Горки“, Стара Загора, 6000, България.

** Правен сътрудник на обществения посредник на територията на община Стара Загора, 6000, България, GSM: 0898 82 06 77

BULGARIAN AMAZONS IN THE APRIL UPRISING OF 1876

Tonya Tourtourikova *, Georgi Tourtourikoff **

* Assistant Director of “Maxim Gorki” Secondary School, Stara Zagora, 6000, Bulgaria.

** Legal Assistant to the Ombudsman in the Municipality of Stara Zagora, 6000, Bulgaria.

ABSTRACT

The following paper analyses the participation of female warriors in the April uprising of the Bulgarians against the Turkish yoke in 1876. It emphasizes on their strong national spirit and heroism that must not be forgotten.

Key words: amazons or female warriors, April uprising, yoke, heroism.

Преди повече от 120 години Захари Стоянов написа: “...днешната наша свобода има безкрайно число мъченици – герои, българи, наши братя...”. (18, с. 31) Всички те – знайни и незнайни, оставят костите си за България. Въобще, през дългото време на натрапеното му турско господство, българинът се бори непрестанно, упорито и мъжествено срещу вековния поробител. А в апогея на тази борба, какъвто е Априлското въстание от 1876 г., народът ни носи в себе си не само храбростта на мъжете-бунтовници, но също решителността и самоотвержеността на своите жени...

Тези жени имат невероятния кураж да застанат редом до мъжете си и да рискуват живота си за справедливата кауза на своя народ. В такива моменти няма разделение на полове и по възраст, няма социална, класова или партийна принадлежност – на оръжието и на куршумите им е все едно кой ги използва. Важни са целта и подвигът – те повеждат останалите към свобода или горда смърт. В този смисъл славната Априлска епопея е изпълнена с имената на не малко български амазонки, които, освен че подпомагат бащите, мъжете и братята си в революционната им дейност, по време на самата неравна борба с омразния потисник дръзват да се изправят и с оръжие в ръка срещу него. Тяхното завидно геройство и делата им следва да се знаят и помнят старателно! Затова предмет на изследване в настоящата работа са именно те, ведно с не леката им житейска съдба. Разгледани са протеклите в хода на въстанието събития предимно в I-ви и IV-ти революционни окръзи, където проявите на героизъм от страна на българските жени са най-често срещани. Целта е изброените по-долу образи, носители на безценна нравствена поука, да бъдат извикани за нов живот и с негова помощ да бъде опреснена отчуждената днес от подобни ценности народностна памет на българина.

Стояна Драгановска – Нишанджийката

Стояна Иванова Драгановска (Драгневска) е родена ок. средата на XIX в. в с. Ново село (дн. квартал на гр. Априлци), Ловешко. Произхожда от бунтовническото семейство на новоселските казанджии Драгановци – ярък пример за неподправено родолюбие и жертвоготовност. По време на Априлското въстание в I-ви революционен окръг само от този род излизат 5-ма въстаници: Стояна, брат ѝ Илия Ив. Драганов – един от знаменосците на въстаниците в Ново село, баща ѝ Иван Драганов, чичо ѝ Аврам Драганов – член на бойния щаб в селото, както и техния племенник Васил Попиванов, също знаменосец. (9, с. 394 – 395)

За това, че не е от случаен „корен” подсказва не само буйната ѝ непокорна кръв, но и физическият ѝ облик. На външен вид е мургава, с едра фигура, широки плещи, по мъжки свъсени вежди и гърлест глас. Уверено язди кон, пее хайдушки песни, а по нейно настояване чичо ѝ Аврам я обучава в стрелба, както и да борави със сабя. Стреля толкова точно, че започват да я наричат „нишанджийката”. Още преди бунта е редом с мъжете на тайно провежданите комитетски събрания и активно се включва в революционната подготовка. След избухването на самото въстание участва наравно с мъжете в боевете срещу турците на 5 – 9 май 1876 г. при Дебневския боаз (проход). При разбиването на въстаниците успешно прикрива изтеглянето им към Балкана под напора на черкезите и башибозуците. Заедно с още няколко смелчаци остава на позициите при местността Маринска и поддържа огъня срещу вражеските редици, докато хората от селото успеят да се спасят. Благодарение на точната ѝ стрелба преследвачите на бягащото към планината беззащитно население са разколебани и в крайна сметка спрени. За това ѝ героично държане свидетелства поборника Васил п. Иванов, който си спомня: „...Заслужава де се отбележи юнашката постъпка на Стояна Ив. Драгановска, възрастна мома, братова щерка на Аврам Драганов, която с пушка в ръце постоянно гърмяла назад към преследващите ги турци и по този начин дала възможност на голяма група бегълци да се доберат до спасителната Стара планина.” (12)

Когато боеприпасите свършват Стояна предвидливо скрива пушката си, малко преди да бъде заловена. Турците я откарват в селото и в къщата на поп Петко я изправят пред импровизиран съд. Разпитвана е заедно с пленените оцелели въстаници, но никой от заловените ѝ другари не я издава. Поради липса на доказателства е освободена, доживява Освобождението, но не е известно кога и при какви обстоятелства умира. (14; 7, с. 425)

2-те дъщери на Бачо Киро – четнички в четата на Цанко Дюстабанов

Ирина Кирова Петрова (по съпруг Тотева) е родена през 1857 г. в Бяла черква, Търновско. Завършва Габровското девическо училище, след което става учителка в родното си село. По-малката дъщеря на Бачо Киро – Димитра (1865 ? – 1953) също е ученичка в Габровското девическо училище, но го напуска по настояване на баща си. При избухването на въстанието в I-ви революционен окръг Бачо Киро въоръжава дъщерите си и ги завежда лично при войводата Ц. Дюстабанов. Според една дописка от онова време във в. “Български глас” бащата се обръща към войводата с думите: “Приеми, воеводо, и моите две любими дъщери в редовете на твоята дружина, защото аз не ще имам време да стоя дома и да ги варда от варварите. По-добре да умрат на бойното поле, отколкото да попаднат в ръцете на немилостивия азиятец.” (4)

Пак според същия източник в последвалите схватки с поробителя девойките се държат не по-малко героично от славния си баща. В едно от сраженията с турска потеря по-малката дъщеря Димитра, която тогава е едва на ок. 15 г., успява да стигне до предводителя на потерята Юсуф ага и да го повали със сабята си – постъпка, колкото смела и безстрашна, толкова и достойна за възхищение. (15, с. 181; 19)

След Освобождението Ирина се омъжва за Тодор Тотев – син на легендарния войвода Филип Тотю, преселва се в с. Летница, Ловешко и учителства там до смъртта си през 1894 г. (или 1897 г.). (8, с. 527)

Другата дъщеря – Димитра, се омъжва за даскал Петър Андреев Даскалов, с когото имат 4 деца. Синът им Андрей Даскалов по-късно сродява рода на Бачо Киро с този на Ал. Дюма – син, като се оженва за Валери Дюма (дъщеря на Сципион – синът на Ал. Дюма – син).

Райна Попгеоргиева – Райна княгиня

Райна (Райка, Райкя) Попгеоргиева Футекова е родена в Панагюрище на 6. / 18. (н. ст.) I. 1856 г. в патриархалното семейство на свещеник Георги Тасов Футеков и съпругата му

Нона Налбантска. Завършва основно училище в Панагюрище, след което учи в Старозагорското петокласно девическо училище. През 1874 г. се връща в родния си град и е назначена за учителка в местното девическо училище. Млада, красива, с много добро за времето си образование и завидно обществено положение, Райна бързо спечелва уважението на своите съграждани. Обича и ръкоделието, сръчна е с иглата, а изящните бродерии, които сътворява, допълнително подхранват славата ѝ. Оттук насетне започва жестоката драма на нейния живот и както точно се изразява ненадминатият изобличител на турските зверства в България Дж. Макгахан: „Тъжно е да се мисли, че нейното умение в бродерията – най-женствената от всички прояви – е причинило ужасното нещастие, което в последствие я връхлетява”. (11, с. 64)

Героизмът на тази българка не откриваме по бойните полета на Априлското въстание. Тя не взема пряко участие в сраженията срещу турците, но името ѝ е поставяно на първо място в списъка на българските героини. То се превръща в символ, в знаме – много по-драгоценно и свято от онова, което сама съшива. А подвигът ѝ е олицетворен от стоическата издръжливост в страданията, които изтърпява след събитията от пролетта на 1876 г. Двадесетгодишната учителка не може да се нарече бунтовник в истинския смисъл на думата. Тя и по дух, и по възпитание, и според женската си същност и учителско призвание не се вписва в редиците на българските въстаници. Но съдбата ѝ предоставя шанса или по-скоро пряко волята ѝ я насочва така, че да се озове в епицентъра на събитията. Подготовката за въстание е в разгара си, когато водачът на революционните дейци в IV-ти Панагюрски окръг Георги Бенковски задължава младото момиче с думите: „...на тебе се пада задачата да ушиеш знаме на българските юнаци”. (17, с. 31)

Дали Бенковски е търсил някаква символика, като възлага поръчението именно на Райна, не се знае. Факт е обаче, че за цяло десетилетие (1866 – 1876) на много места из българските земи, в няколко града на съседна Румъния, а и в Цариград дори, не веднъж е представяна драмата на Д. Войников „Райна княгиня”. Взаимствана от повестта на руския писател А. Ф. Велтман „Райна българска царкиня”, тя става най-популярната българска творба играна преди Освобождението. Известно ли е било на Бенковски съдържанието на Войниковата драма, е без значение. По-важното е, че постигнатият ефект е поразителен, независимо от случайността или не на съпадението. Предвидливо оценяйки първостепенната роля, която се пада на Райна Футекова (пък и на него самия) в бъдещото въстание, а може би и защото между двамата пламват и други чувства (за което намекват някои автори), апостолът на IV-ти революционен окръг по невероятен начин поставя и Райна, и себе си в ролята на главни действащи лица в голямата житейска драма на своя народ. Първоначално ролята на панагюрското девойче е просто да ушие знамето на бунта. На 22 април обаче действията на Бенковски и щаба на въстаниците в Панагюрище ѝ определят друга по-важна роля – емоционално предизвикателна, идеологическа, имаща за цел да повдигне бойния дух на българина и да го нахъса срещу поробителя. От една страна желаният ефект е налице, но от друга ситуацията не се възприема еднозначно. Истинският байрактар Крайчо Самоходов сериозно се разсърдва от факта, че знамето е предоставено на една жена, па макар и била тя тази, която го е ушила. Летописецът на въстанието З. Стоянов също не е възторжен от този факт и в описанието на познатата ни картина отбелязва: „Знамето, наместо да се повери да го носи официално назначеният вече байрактар – Крайчо Самоходов, дадоха на Райка Попова, като мислеха, че с това ще може да се произведе по-добро впечатление, от една страна, а от друга, че трябваше да се възнаградят и нейният патриотически труд... Докато тя стоеше на коня без знамето, представляваше нещо карикатурно със своето късо сукманче, но щом ѝ подадоха разкошното знаме, отведнъж се яви в своето величие на същинска героиня.” (18, с. 375)

Последните думи на красноречивия очевидец от Медвен все пак са признание, че младата панагюрска байрактарка има своето място в пантеона на народните героини. Уви.

Оттук нататък започва дългата история на нейните нещастия. Заловена и измъчвана, в това число и „изнасилена от четирима башибозуци в присъствието на шест нейни другарки”, Райна едва оживява. (3, с. 88) Тази сцена оставя дълбок психологичен отпечатък в съзнанието ѝ. Затова тя избягва да се връща към нежелания спомен за преживяното. Не го споменава в своята „Автобиография”, нито в разказа си пред Макгахан. Американският журналист обаче не спестява истината: „Да, тази образована, интелигентна и чувствителна млада девойка била грабната и в присъствието на шест нейни другарки и съседни изнасилена от трима или четирима брутални типове, които все още мърсят земята с долното си съществуване..., турските власти научили, че тя е ушила знамето и дали заповед за нейния арест. Междувременно в града бил изпратен мюдюрин. В десет часа вечерта той я закарал в своята къща заедно с жената, в чиято къща било работено знамето... Горкото момиче, въпреки сълзите и молбите, които биха омилостивили и тигър, била съблечена гола, пребита, оплювана и отново изнасилена. Тогава тя получила пракора „Княгиня на българите”. (11, с. 56 – 84)

По-късно Райна попада в затвора „Имам Евине” в Пловдив. Тук я откриват американският консул в Цариград Ю. Скайлер и сънародникът му Дж. Макгахан. В резултат на тяхната намеса и застъпничеството на руския консул княз Алексей Н. Церетелев, на 31 юли 1876 г. тя най-после е освободена след повече от два месеца прекарани из турските зандани. Изтерзана и болна през август с. г. заминава от Цариград за Русия. Настанена е в женския Страстной манастир в Москва и дълго се лекува. Записва се да следва акушерство, като едновременно с това учи и литература.

В края на 1879 г. първата българска дипломирана акушерка се връща в родината си и е назначена за директорка на пансиона за девизи в Търново. През лятото на 1882 г. се премества да живее в родния си град, където започва работа като акушерка. Тук през юли с. г. сключва брак с Васил Дипчев, бивш учител и въстаник от Брацигово – по това време кмет на Панагюрище. Райна му ражда петима синове, но не случва на съпруг. Мъжът ѝ е недодялан, груб и третира жена си като „момиче с минало”. Въпреки поведението му тя не се вслушва в съветите на близките си да се разведе. Вместо това се примирява със съдбата си на къщовница. Страданията ѝ обаче не спират дотук. През 1898 г. семейството се премества в София, където още с. г. Васил Дипчев умира. Поборническата пенсия не достига и 42-годишната вдовица се принуждава да работи като акушерка в столичните квартали „Орландовци” и „Малашевци”. През 1907 г. при нещастен случай умира и синът ѝ Петър, прострелял се неволно, докато си играе с пистолета на един от братята си. Трагедията, скръбта и негодите стопяват силите на Райна. Тя живее в мизерия, но вместо да моли за средства, предпочита да осинови и сирачето Евгения (Гина). Преобразена, съсипана от нелекия си живот и измъчвана от костно-ставна туберкулоза, някогашната Българска княгиня, по-известна след Освобождението като Райна Дипчева, загубва представа за реалността (полудява) и умира в София в обкръжението на децата си на 29. VII. 1917 г. Майка ѝ Нона преживява всичко това и си отива от този свят няколко години по-късно. (20; 21)

И по-добре че двете жени склопяват очи преди да станат свидетели на останалите трагедии в семейството. Ако някога турците ги оставят живи, то в свободното им Отечество новите управници всячески се опитват да затрият потомството им. Всички синове на Княгинята са офицери от Българската армия, участват във войните за национално обединение, награждавани са с ордени и медали за военни заслуги, но след 9. IX. 1944 г. са преследвани и тормозени. Най-големият – ген. Иван Дипчев, умира в лагера край Ловеч, вторият – Георги Дипчев, си отива от рак, третият – Владимир Дипчев, като бивш „царски” офицер изчезва безследно на път за работа на 10. X. 1944 г. Последният син на знаменоската – Асен Дипчев, също е офицер. По време на Първата световна война се сражава при Тутракан, Дойран и на Добро поле, след войната влиза във Военния съюз и участва в

преврата на 9. VI. 1923 г. След 9. IX. 1944 г. дълго време лежи по лагерите преди да умре в Бургас. Така голямата фамилия на народната героиня е почти напълно материално унищожена (ограбена) и физически елиминирана. Но коренът ѝ се оказва жилив и оцелява. За да има кой да разказва на другите за скромната панагюрска девойка, олицетворение на истинската българска поборничка, майка и жена.

Очевидно животът на човека не е просто низ от постъпки и действия. Понякога той включва и въвличането му, било по собствено или не желание, в определени събития. Случаят с Райна Попгеоргиева и нейния забележителен жизнен път е точно такъв. Ролята ѝ в Априлската епопея е кратка, но съществена и запомняща се. Тя я белязва завинаги и я превръща в значима историческа фигура – при всички случаи не по-малко значима от френската Жана д'Арк или пък от Свободата, която води народа от едноименната картина „La Liberté guidant le peuple” на Йожен Дьолакроа. Макар и да не участва реално в бойните действия на въстаниците, Райна остава в тяхната памет и в тази на поколенията като първата, народна княгиня в новата история на българите. Това дори да не е равнозначно на подвиг е национално достойствие, на което се базира всяко безсмъртие...

Мария Иванова Сутич – първата и единствена жена в “Хвърковатата чета” на Бенковски

Мария Ангелова (по съпруг Мария Иванова Сутич) е българка от Татар Пазарджик (дн. Пазарджик). Родена е през 1856 или 1857 г. На около 17-18 годишна възраст се омъжва за далматинеца от Дубровник Иван Сутич, който работи като специалист по изграждащата се тогава в Южна България ж. п. линия на барон Мориц Хирш. Заедно със съпруга си се установява да живее на гара Белово. При избухването на Априлското въстание двамата се включват в сформиранията конна чета на Бенковски. По този повод войводата се обръща към помощника си З. Стоянов с думите: “Запиши, че днес, на 27 априлий, към нашата чета се присъединява и госпожата на Иван Сутич, Мария Ангелова, родом наша българка, на която името ще остане записано в историята”. (18, с. 419)

При разгрома на въстанието Мария или Ньонка (Йонка), както я наричат четниците, се оттегля с мъжа си и останалите около Бенковски съратници към Стара планина. В резултат на преследването от турските потери и мъчителния преход в суровите условия, както пише З. Стоянов: “Горката Йонка беше заприличала в лицето на сянка... Хубавото ѝ бяло лице и малките ръчички бяха се охлузили и надраскали като географически атлас, а за тънките ѝ дрехи не питайте... Няколко фанатици-братя от четата, неосвободени още от дебелите предразсъдъци, по свещено уж предание от старохайдушкия катехизис, че жената е пакостна твар във всяко юнашко предприятие, бяха решили помежду си да убият нещастната мъченица, едничката българка, която се бе удостоила да стои под байрака за свободата... Разбира се, че аз употребих всичкото си красноречие, за да ги отклоня от фанатическата им постъпка.” (18, с. 471)

Между с. Липен и Тетевен Мария и мъжът ѝ са заловени и откарани в Софийския затвор. Там прекарват три месеца, но след намесата на чуждестранните консули Иван Сутич е освободен като чужд поданик, а с него и жена му. През 1903 г. Мария е все още жива, но остава вдовица (съпругът ѝ умира скоро след Освобождението). Не е достатъчно оценена и ролята ѝ в Априлското въстание. На молбата ѝ да ѝ бъде отпусната народна пенсия тогавашното правителство първоначално отказва, но по-късно ѝ отпуска малка поборническа сума. До края на живота си М. Сутич живее в Пловдив, където умира през декември 1932 г. на 76-годишна възраст. Със съпруга си не оставят потомство. (1)

Гана Найденова – клисурската Райна Княгиня

Ган(к)а Найденова Стоилова е родена в Сопот през 1851 г. Първоначално учи в Сопотския девически манастир, след това и в класното училище в Клисура, където по-късно

става учителка (1871 – 1876). Член е на тайния революционен комитет в Клисурска. По време на подготовката за Априлското въстание шие въстанически дрехи и заедно с ученичката си от Стара Загора Зюмбюла Стефанова (Попстефанова) Колчева (впоследствие също учителка) извезва знамето на клисурските въстаници. (8, с. 444)

След обявяването на въстанието участва наравно с мъжете в сражението при местността Зли дол, Клисурско. Спасява се от погрома, като се укрива в гората, после намира убежище в Копривщица, но там се разболява тежко и едва оцелява. След Освобождението продължава да учителства. Умира ок. 1916 г. (15, с. 177 – 178)

Смелите перушинки – Анка Райкова и Велика Стоянова

Пантеонът на славните български жени-воини може да бъде допълнен с още две имена. Това са едни от най-самоотвержените защитнички на Перушица по време на Априлското въстание – Анка Райкова и Велика (Лика) Стоянова. Двете са изобразени на преден план върху художественото платно, намиращо се днес в местния исторически музей – „Защитата на Перушица” (1954), дело на художника Добри П. Добрев. Седем дни перушинки удържат непрестанните атаки на многократно превъзходящия ги по брой и въоръжение турски башибозук, предвождан от Тъмрашлията Адил Ага и редовните части на Рашид паша. И докато двете героини отбраняват входа на църквата „Св. Архангел Михаил”, повечето въстаници избират смъртта пред алтернативата да попаднат в ръцете на противника. Загиват 347 души. Анка Райкова оцелява при разгрома на въстанието и доживява до дълбоки старини. Задомява се и оставя наследници. Преди смъртта си тя споделя пред своята снаха: „Все още ми е мъчно и си спомням как ми се молеше турчина пред вратата на църквата...” (вероятно я е молил да не го убива). За жалост подробности за живота на тези смели българки-перушинки приживе не са описани. (6; 10)

Христина Хранова – боец и милосърдна сестра

Христина Хранова Антонова (Ценкова) е родена през 1851 г. в с. Клисурска. Тя е последното, осемнадесето дете в многолюдното семейство на Храно Овчаря. Търсейки спасение от турските произволи той заедно с домочадието си напуска Клисурска и се установява в София. Христина се включва в националноосвободителното движение и става таен куриер на Софийския, Панагюрския и Ловешкия революционни комитети. Малко хора знаят, че е верен съратник на Апостола на свободата Васил Левски, като дори се твърди, че преоблечена в овчарски дрехи присъства на обесването му в София. Априлското въстание през 1876 г. я заварва в Батак, където се бие редом с мъжете срещу поробителя и е една от малкото оцелели при последвалото жестоко клане. В Руско-турската освободителна война участва и като боец, и като милосърдна сестра. Воюва наравно с опълченците срещу ордите на Сюлейман паша при Стара Загора, Шипка и Шейново. (1876). (22; 23; 24)

След Освобождението следва в Акушерския институт в гр. Киев. През 1881 г. се връща в България и започва да работи като акушерка в София, Лом, Силистра и Варна. Хранова е първата действаща акушерка в България. Въпреки че Райна Княгиня е първата българка с диплом по акушерство, тя не работи първоначално по специалността си и именно Хранова е първата, която започва да практикува у нас тази професия. А докато живее и работи във Варна се превръща и в първата наша спасителка по черноморското крайбрежие. Само за две години (1895-1897) спасява живота на 54-ма давеци се, за което е награден с медал.

Храбрата българка участва и в Сръбско-българската война като боец и медицинска сестра. Под командването на подполк. Данаил Николаев се сражава като доброволец при Градоман, Гургулят и Сливница. Ранена е в крака, но продължава да действа ту като войник, ту като лекар на войниците, които със синовна обич я наричат „Фелшеричката” и „Майка на героите”. Още веднъж тръгва като доброволка с оръжие в ръка да брани свободата и независимостта на родината си през Балканските войни (1912-1913). Вече е над 60-годишна,

ветеранка, и макар че я зоват „баба Христина”, за всички тя олицетворява истинското „безкористно служение” на България.

След Междусъюзническата война носителката на 6 ордена и медали спира с борбения си живот и оставя „милата си пушка” в ъгъла. Забравена от държавата, живее от милостта и приюта на свои познати. В молбата си до Народното събрание през 1913 г. тя пише: „...немощна и недъгава съм, не мога да се изхранвам, топят се силите ми в грозна мизерия... аз не искам много – само да не умра в студ и глад... милост, милост, синове на България!”. Едва през 1918 г. ѝ отпускат 60 лв. месечно „пожизнена народна пенсия”, с които преживява последните 4 години от живота си. Умира в София в крайна бедност на 14. XI. 1922 г., забравена от Родината и изпратена само от шепа родственици. (5; 16)

„На колене, любезни читатели, долу шапките! Напреде ни е Батак..., славният и злочести Батак!”(18, с. 759)

Истинската нравствена, морална и национална устойчивост на българина, демонстрирана не само от неговите въоръжени мъже, но и от техните жени и деца дори, като че ли най-ярко проличава в събитията около и в Батак. Тук в моментите на върховно изпитание става ясно, че готовността за борба и саможертва у въстаниците не е единично, а масово явление. Заслонени зад високите каменни зидове на своите домове, повечето баташки семейства превръщат къщите си в ефикасно защитени крепости, от които се сражават смело срещу напирещите тълпи. А когато защитниците на Богдановата, Кереловата, Келешовата и други по-известни баташки къщи остават без оръжие и муниции, жените с камъни, саръци, бакъри и вили, с колове и цепеници от купчините дърва за огрев – с всякакви подръчни средства, отблъскват ожесточените пристъпи на обсадителите. Същата отчаяна съпротива посреща врага и при другите две най-значителни импровизирани крепости в Батак – училището и черквата. Тук по няколко жени накуп се хвърлят срещу нападателите, удушват ги с голи ръце или ги убиват с камъни и дървета. „Наред с нападнатите падат мъртви и нападателите...” И няма семейство, в което само мъжете да участват в неравната борба.

Примерите за това не са малко: **Писа Вранчева** – сражава се заедно с децата си и съпруга си Пуню Иванов Вранчев. Към отбраната на дома им се присъединява и семейството на братовчед им Вранко Вранков също със съпругата си. След няколко дни, когато боеприпасите свършват, Писа извежда останалите жени и деца извън селото и ги спасява от клането. **Катерина Тодорова** – при нахлуването на башибозуци в двора на дома ѝ, тази „едра, снажна, с необикновена физическа и душевна сила млада жена” грабва остра коса и преди да бъде простреляна покосява няколко от нападателите. **Ангелин(к)а Божица (Станкова)** – жената на Иван Божин, разполовява с брадва главата на мъжовия си убиец, но пада мъртва под ударите на напирещите турци. **Венка Стойчева** – тя по същия начин смесва кръвта на убития си съпруг с тази на убиеца и с брадва прогонва останалите нападатели от къщата си, при това без да пострада. **Митра Църпюва** – участва в боевете на „Галагонката” заедно с баща си Колю Църпюв, тримата си братя (Петър, Върбю и Атанас) и годеника си. По-късно успява да пробие обсадата и се спасява. Жената на баташкия първенец Ангел Кавлаков в ръкопашен бой в двора на черквата убива с дърво четирима от нападателите и загива. **Божана Тенчева** – сама изважда гръклянците на двама турци, преди да бъде посечена. **Станка Стойчева** – с тояга поваля мъртви няколко души, но също пада убита. **Лаза Богданова** – известна хубавица в селото, не позволява да бъде отвлечена в харем, забива нож в сърцето на убиеца на мъжа си, след което и нея смъртта я застига. (2, с. 121 и сл.; 13, с.80 и сл.)

Героизмът е масов, всеобщ, чутовен. Той не може и не трябва да остане анонимен. Защото е наше общонародно достояние. Имената и беззаветният кураж на тези женски образи от националното ни Възраждане имат своето доказано право на история. Заради силния дух и величественото безстрашие, с които тези жени дръзват да се борят срещу

вековния похитител на българската свобода, те заслужават в днешно време една по-значима презентация в научните и учебникарски текстове. Дължат им я най-вече историците, чиято задача е не просто да „изравят“ подобни пренебрегвани досега лица и факти, а да намерят отговор на въпроса защо са били игнорирани и как следва да бъдат разбирани.

ЛИТЕРАТУРА:

1. БИА – п. д. 867.
2. Венедиков, Йордан. История на въстанието в Батак в 1876 год., С., 1929 г.
3. Войнов, Георги. Геноцидът и холокостът над българите, изд. АРАТЕБ, С. 2006 г.
4. В-к. “Български глас”, год. 1, бр. 11 / 29. VI. 1876 г. (дописка от Търново).
5. В-к. „Култура”, Брой 8 (2169) / 2 март 2001 г.
6. Гълъбов, Константин. Въстанието в героична Перушица. С., 1956 (1966)
7. Енциклопедия България, т. II., изд. на БАН, С. 1981 г.
8. Енциклопедия Българската възрожденска интелигенция, ДИ “Д-р Петър Берон”, С. 1988 г.
9. История на България, т. VI, Българско Възраждане 1856 1878, изд. на БАН, С. 1987 г.
10. Кепов, Иван. Въстанието в Перушица. Пловдив, 1931 (1991).
11. Макгахан, Дж. Американският свидетел. ИК „Стрелец”, С. 2002 г.
12. Марангъзов, Иван. Новоселското въстание: Осемдневната борба под Мара Гидия, С. 1937 г. В: www.sites.google.com/site/nkolev6050/novosel/novoselskoto-vstanie
13. Методиев, Георги. Епопеята Батак. Партиздат, С., 1980 г.
14. Никифоров, Илия. Новоселската Райна Княгиня. В: сп. “Отечество”, бр. 10 / 26. V. 1981 г.
15. Паскалева, Виржиния. Българката през Възраждането, Изд. на БКП, С. 1964 г.
16. Петков, Моньо. 100 години Старозагорска болница 1883 – 1983 (Юбилейна история на Окръжна болница Ст. Загора), Ст. Загора, 1983 г.
17. Райна Княгиня, Автобиография, изд. на ОФ, С., 1986 г.
18. Стоянов, З. Съчинения, т. I /Записки по българските въстания/, изд. Български писател, С. 1965 г.
19. <http://www.geni.com/people/6000000008100311832>
20. <http://www.kaminata.net/topic-t20931.html>
21. <http://pia-news.com/index.php/news/2010-04-01-16-47-21/10501-2011-05-02-18-29-36.html>
22. <http://www.moreto.net/novini.php?n=51988>
23. <http://kakvoe.com/%D0%A4%D0%A5%D0%A6%D0%A7%D0%A8/26-kakvoe/>
24. <http://www.blitz.bg/article/11231> (статия от Пенко Стоев)